

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Юлія Єршова,
магістр, HR-менеджер ТОВ «Український центр дуальної освіти»,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-1932-7765>
julija.klymenko@gmail.com

Анотація. Охарактеризовано розвиток соціогуманітарної освіти в законодавстві України. Окреслено проблему маргіналізації вітчизняної педагогічної науки в цілому та процесу виховання в закладах вищої освіти. Визначено шляхи відновлення статусу соціогуманітарної освіти в державній освітній політиці України.

Ключові слова: соціогуманітарна освіта в Україні, педагогіка, освітнє законодавство, державна освітня політика.

LEGISLATIVE PROVISION OF THE DEVELOPMENT OF SOCIOHUMANITARIAN EDUCATION IN UKRAINE

Yulia Yershova,
master's degree,
HR manager of «Ukrainian Center of Dual Education» LLC,
Zhytomyr, Ukraine

Abstract. The development of socio-humanitarian education in the legislation of Ukraine is characterized. The problem of marginalization of national pedagogical science in general and the process of education in higher education institutions is outlined. The ways of restoring the status of socio-humanitarian education in the state educational policy of Ukraine are determined.

Keywords: social and humanitarian education in Ukraine, pedagogy, educational legislation, state educational policy.

Розвиток соціогуманітарної освіти в Незалежній Україні зазнав серйозних трансформацій, наслідки яких мають для держави й суспільства глобальний характер. На популярних сайтах для здобувачів освіти (Pidru4niki.com; studopedia.ua; vseosvita.ua) містяться розділи, присвячені відродженню національної системи виховання, школи, педагогіки в період становлення Незалежної України. У цих розділах ідеться про ухвалення Закону України «Про освіту» (1991), створення Міністерства освіти України (1991), заснування Академії педагогічних наук України (1992). Однак, попри це, у наступні роки відбулася законодавча маргіналізація педагогічної науки, витіснення процесу виховання з актуальних проблем освітньої політики держави, критична мінімалізація соціогуманітарного складника вищої освіти України. Зважаючи на те, що понад десять із 32 років незалежності України – є періодом гібридної та збройної війни РФ проти України, такий сценарій розвитку соціогуманітарної освіти потребує ретельного аналізу.

За кількісними показниками розроблених і ухвалених документів розвиток соціогуманітарної освіти відбувався постійно. У 2009 році було ухвалено «Концепцію національного виховання студентської молоді» (2009, с. 2), в якій головна мета національного виховання полягала у формуванні «свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів». Того ж року була затверджена «Концепція національно-патріотичного виховання молоді» (2009, с. 3), де йшлося про необхідність підготовки «різнобічно та гармонійно розвиненого національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного громадянина, здатного до саморозвитку та самовдосконалення». Головною метою Концепції визначалося виховання молоді людини як «патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізовуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури» (Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді, 2009, с. 4). Отже, цей документ виражав важливі очікування тогочасного українського суспільства щодо підготовки молодих поколінь українців – утвердження патріотизму, національної самосвідомості, встановлення пріоритету високих моральних, культурних, національних і загальнолюдських цінностей та зміцнення духовної й моральної єдності суспільства. У 2012 р. було ухвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2013, с. 2, 10, 21), яка пріоритетним завданням держави визначала «виховання людини інноваційного типу мислення та культури», «зрілої творчої особистості, громадянина України і світу», яка «усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі».

Однак, попри ухвалені важливі документи загальнодержавного значення, Колегія Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, що працювала у травні 2012 р., дійшла висновку про те, що в Україні існують виховні проблеми загальнодержавного значення, серед яких – нівелювання традиційних моральних і девальвація духовних цінностей, невизначеність щодо оцінки подій історичного минулого українського народу, системна криза ідентичності, соціальна поляризація суспільства, пропаганда жорстокості, бездуховності і насильства, формування байдужості, егоїзму, цинізму, невмотивованої агресивності, неповажного ставлення до держави й соціальних інститутів.

Ці висновки знайшли своє відображення у підготовці двох наступних

документів. Так, у 2012 р. було розроблено Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 роки. Її метою визначалося духовне оздоровлення суспільства, забезпечення трансформації громадянської свідомості, моральної та правової культури його членів, розквіту національної самосвідомості народу, наповнення змісту виховного ідеалу такими цінностями як гідність, свобода, рівність, справедливість, чесність, відповідальність та формування громадянської ідентичності, соціальної активності й готовності захищати національні інтереси Батьківщини. Того ж року було проведено експертизу Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, метою якої була трансформація освіти, тобто її «переорієнтація з держави на людину, на фундаментальні гуманістичні цінності, на послідовну демократизацію всього освітнього процесу, усієї освітньо-педагогічної ідеології загалом і громадянської зокрема» (Експертна оцінка проєкту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, 2012, с. 2). Очікуваним педагогічним результатом реалізації Концепції мав стати «свідомий громадянин, патріот, професіонал, тобто людина, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні» (Експертна оцінка проєкту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, 2012, с. 12). Висновки експертів Центру освітнього моніторингу, що здійснювали оцінювання Концепції, містили такі важливі тези: попри те, що в Україні запроваджувалося багато програм, метою яких було формування активного громадянина, системного всеохоплюючого характеру ця діяльність так і не набула; в Україні, де прищеплення суспільству демократичних цінностей проходить лише першу стадію, виховання, ґрунтоване на засадах космополітизму, вважається неприпустимим і натомість потребує гармонійного поєднання національних, загальнолюдських і особистих цінностей; громадянське й національне виховання молоді має бути пріоритетним завданням молодій державі (Експертна оцінка проєкту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, 2012, с. 1).

Ці висновки свідчать про те, що в експертному середовищі було сформовано розуміння важливості системного підходу до виховання громадянина України, усвідомлені недоліки існуючої системи підготовки молоді до життя в демократичному суспільстві та існувало уявлення про шляхи подолання назрілих проблем. Водночас у 2015 р. педагогіку було вилучено з «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». Замість цього було введено нову галузь знань «Освіта». Таким чином, за висловом Л. Хоружої (2016, с. 31) «кінь та віз помінялися місцями» Тобто предмет науки замінив саму науку. Після тривалих наукових баталій у Переліку було визначено спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки. Проте практична діяльність закладів вищої освіти, особливо – негуманітарних, продовжувала маргіналізацію дисциплін

соціогуманітарного циклу. У багатьох університетах України не було сформовано усвідомлення головного призначення вищої освіти – готувати не лише професіонала, але й ефективну особистість, сім'янина і громадянина, тобто інтелігенцію країни як основного джерела української еліти – науково-технічної, науково-педагогічної, культурно-мистецької, владної тощо.

В системі освіти утворився критичний дисбаланс в обсягах підготовки здобувачів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти. Випускники університетів часто не можуть знайти собі роботу за фахом, або взагалі не планують працювати за обраною професією. Таким чином, близько 80% освітніх компонентів, передбачених навчальними планами для опанування спеціальністю, насправді не відповідають їх цінностям і мотивам (Єршова, 2017a, 2017b). Натомість, на вивчення дисциплін соціогуманітарного циклу, що покликані забезпечувати якість майбутньої еліти країни і готувати майбутніх фахівців до життя в суспільстві, колективі, родині, відводиться лише близько 20%. У негуманітарних закладах вищої освіти відбувається системне зменшення годин на вивчення дисциплін, що розвивають критичність мислення студента. Наприклад, у багатьох університетах дисципліну «Культурологія», що представляла українську культуру в контексті світової, замінено змістово вужчим курсом «Історії української культури». Цілу низку наук виставлено на так званий «вільний вибір» студента, якого де-факто у переважній більшості закладів не існує (Соцька, 2015, с. 447). Наприклад, до списку дисциплін «за вибором здобувачів освіти» потрапила політологія – основна дисципліна, покликана пояснити студенту сутність політичної системи, влади й держави, навчити аналізувати форми й методи діяльності суб'єктів політики, сприяти розумінню проблем глобальної політики. Не зрозумілими є мотиви тих гарантів освітніх програм, які вирішили, що в умовах гібридної війни, яка з 2014 до 2022 року переросла у відкриту широкомасштабну збройну агресію, політологія має бути дисципліною «за вибором». Так само не зрозуміло, якими знаннями будуть керуватися громадяни, обираючи правильну відповідь на питання референдумів, через які політики пропонують вирішувати всі стратегічні питання державотворення. У той час, коли світом поширювалися релігійний екстремізм і тероризм, українські студенти не завжди мали можливість вивчати релігієзнавство. З'явилася тенденція до критичної мінімалізації дисциплін психолого-педагогічного циклу. Є в окремих університетах спеціальності, студенти яких не вивчають навіть інтегрованого курсу «Основи педагогіки та психології». Навчальні кредити, надані університетам для формування мовних компетентностей, іноді повністю переходять у відання кафедр іноземних мов, ігноруючи той факт, що мова є також ключовим поняттям історії, політології, соціології, психології, релігієзнавства та багатьох інших соціогуманітарних наук. Якщо створену за переписом 2001 р. карту, де позначено території, населення яких визнало російську мову рідною, накласти на карту нині анексованих та окупованих територій, то отримаємо цілковитий збіг. Очевидно, якби мовні

компетентності не розглядали впродовж десятків років винятково як вивчення іноземної мови, а не як результат комплексного вивчення феномена «мова» всіма соціогуманітарними дисциплінами, то сучасна карта України могла б мати інший вигляд.

В умовах гібридної війни та відкритої збройної агресії РФ проти України необхідно терміново змінювати ставлення держави до соціогуманітарної освіти всіх громадян і особливо – молоді, якості її виховання, патріотизму, особистісної, громадянської й національної свідомості, правової й політичної культури (Магда, 2015; Задорожний та ін., 2018). Найкращий спосіб – це зміна концепції соціогуманітарної підготовки молоді у закладах освіти. Законом України «Про вищу освіту» автономія закладу освіти передбачає не лише самостійність і незалежність, але й відповідальність у прийнятті рішень (зокрема, щодо організації освітнього процесу). Міністерство освіти і науки України та заклади вищої освіти мають переглянути свою політику щодо ролі й місця предметів соціогуманітарного циклу у професійній підготовці майбутніх фахівців. Важливо виробити дієві механізми надання випускнику закладу вищої освіти повного циклу знань про людину й суспільство, як того вимагає освітнє законодавство України, де вища освіта передбачає набуття такої системи компетентностей, яка б включала не лише професійні знання, уміння й навички, але й світоглядні та громадянські якості і морально-етичні цінності [7, Р.2., п.5].

У 2020 р. було схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, що базується на основі принципів національної самобутності Українського народу, його консолідації навколо спільного майбутнього, національної державності Українського народу, захисту незалежності, територіальної цілісності України та формування спільних ціннісних орієнтирів через дієву участь у процесі розбудови Української держави. Ця Програма ґрунтується на аналізі стану національно-патріотичного виховання і враховує: індикатори ефективності і ціннісні орієнтири, визначені Стратегією національно-патріотичного виховання (2019); комунікаційні цілі, зазначені в Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки (2017); засади державної політики щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті, визначені Законами України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» та постановою Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015). Водночас широкомасштабна агресія РФ проти України вносить корективи і в недавно ухвалені документи, потребуючи більш рішучих змін

як в освітній політиці України, так і в її практиці (Радкевич, & Єршова, 2022). Перш за все, соціогуманитарну освіту й виховання варто включити до центральних питань державної освітньої політики, а організація цього процесу має бути належним чином профінансована.

Отже, за роки незалежності України відбулася законодавча маргіналізація педагогічної науки, витіснення процесу виховання з актуальних проблем освітньої політики держави, критична мінімалізація соціогуманитарного складника вищої освіти, неготовність молоді до самозайнятості, розвитку власної кар'єри. Наслідки цих процесів мають для держави й суспільства глобальний характер, що виявляється через відсутність належних умов для розвитку в молоді критичного мислення, готовності до здійснення усвідомленого особистісного, професійного і політичного вибору, медіакультури, інформаційної грамотності, самоосвітньої, цифрової, кар'єрної, підприємницької та інших компетентностей (Aliexieieva at all, 2021). Тому варто переглянути парадигму соціогуманитарної підготовки здобувачів негуманитарних закладів вищої освіти, що потребує: зміни пропорцій між професійними та соціогуманитарними освітніми компонентами; створення умов для соціогуманитарного розвитку студентської молоді; забезпечення якісної підготовки здобувачів вищої освіти як успішних особистостей, освічених батьків, грамотних і відповідальних громадян демократичного суспільства.

Список посилань

Архівні документи. Сучасна Україна (2021, грудень). *Про проєкт Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 роки*: <http://hainyzhnyk.in.ua/doc2/2011%2812%29.proekt.php>

Горбулін, В.П. (ред.). (2017). *Світова гібридна війна: український фронт: монографія*. Київ: НІСД.

Експертна оцінка проєкту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні. <http://www.irf.ua/index.pfp?option=com>.

Єршова, Л. (2015). *Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок ХХ ст.)*. Київський, Одеський, Харківський навчальні округи: монографія. Житомир: Вид. Євенок О.О.

Єршова, Л. (2017а). Мова й культура в контексті участі університетів у побудові миролюбного й відкритого суспільства. В: *Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри : Міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 квіт. 2017 р.)*. (с. 287-289). Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму.

Єршова, Л. (2017б). Формування особистості в негуманитарних вищих закладах освіти в умовах гібридної війни. В: *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: V Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 берез. 2017 р.) / Хмельницький: Хмельницький нац. ун-т*. http://lib.iitta.gov.ua/707709/1/Konfer_HmelnytskijNU_2017_14-16.pdf

Єршова, Л. (2018). Трансформація системи цінностей учнівської і

студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 162-168.

Задорожний, О., Шевченко, О., Дорошко, М., Копійка, В., Головченко, В., Балюк, В., Петрась, М., Гергалю-Домбек, Н., Перепелиця, Г., Ольховські, Я., Кірвель, Е., Шнирков, О., & Чугаєв, О. (2018). Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Київ: Ніка-Центр.

Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст.2004/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Концепція громадянської освіти та виховання в Україні. Прект. [www.mon.gov.ua /img/zstored/files/doc_30112012.doc](http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc).

Магда, Є. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Київ: Vivat.

Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді (2009, 25 червня). Наказ Міністерства України у справах сім'ї молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України. [sites.znu.edu.ua / liberal_edu/docs/konc_nac_patr_vyhov.doc](http://sites.znu.edu.ua/liberal_edu/docs/konc_nac_patr_vyhov.doc).

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015, 29 квітня). Постанова КМУ № 266. https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46971/

Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013, 25 червня). Указ Президента України № 344/2013. <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.

Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2020, 9 жовтня). Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1233. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>

Радкевич, В., & Єршова, Л. (2022). Стан готовності системи професійної освіти до протидії реальним і потенційним загрозам національній безпеці та національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. *Професійна педагогіка*, 1(24), 4-17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>

Сотська, Г. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах євроінтеграційних процесів. In *Освіта для сучасності*. Т.1. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 444-450.

Хоружа, Л. (2016). «Науки про освіту»: чи є в них місце педагогіці? *Вища школа*, 6, 30-39.

Alieksieieva, S., Yershova, L., Kravets, S., Lapshyna, O., & Odnoroh, H. (2021). Self-education and self-management to develop entrepreneurship competence in future professionals. *SHS Web of Conferences*, 104. 03002. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403002>.